

Somogyi Zoltán

Szemes Péter *Itt és otthon* című kötetéről¹

„Vannak vidéki alkotók, akik a főváros és más irodalmi központok érvényesülést kereső tülekedésétől távol, a helyi közösségek kulturális értékeit gyarapítva építik életművüket. Akiknél az írás szükségszerűen – mintegy belső imperatívusként – a szülőföld vagy választott otthon feltétlen szeretete és szolgálata, valamint a lokális témák iránti elkötelezettség ösztönös saját-nak-tudásából, természetes felvállalásából fakad. Akik ugyanakkor a megfelelő mesterségbeli tudás és kellő tehetség birtokában (a dilettánsokkal ellentétben) azilumukból is képesek figyelmet érdemlő teljesítményekre, maradandó alkotások létrehozására.”

Ezekkel a szavakkal kezdődik Szemes Péternek Tábori Ottó *Madár a süllyedő hajón* című verseskötetéről írt kritikája.

Így hangzik ez a bekezdés, ha kissé átfogalmazom, úgy, hogy Péterre is passzoljon:

Vannak vidéki **irodalomtörténészek**, akik a főváros és más irodalmi központok érvényesülést kereső tülekedésétől távol, a helyi közösségek kulturális értékeit gyarapítva építik **tudományos** karrierjüket. Akiknél a **kutatás** szükségszerűen – belső imperatívusként – a szülőföld feltétlen szeretete és szolgálata, valamint a lokális témák iránti elkötelezettség ösztönös saját-nak-tudásából, természetes felvállalásából fakad. Akik ugyanakkor a megfelelő **szakmai** tudás és kellő tehetség birtokában (a dilettánsokkal ellentétben) azilumukból is képesek elismerést érdemlő teljesítményekre.

Az újabb elismerést érdemlő teljesítmény, amelyet bemutatni és ünnepelni most összegyűltünk, ez a kötet, az *Itt és otthon*.

A 2012-es, 30 válogatott kritikai írást tartalmazó *Művek felé*, és a 2014-es, a zalai-muravidéki irodalomról 10 kritikát és 10 esszét egybegyűjtő *Rendületlenül* után, az *Itt és otthon* már a harmadik önálló kötete Szemes Péternek, és egyben immáron több mint egy évtizedes zalai irodalom-szervező és kánonépítő munkájának új kváderköve.

Ezúttal a 2008 és 2014 között írt műveiből válogatott ki 24 sarkalatos szöveget. 12 került az *Itt* és 12 az *Otthon* fejezetbe.

De mi az *ITT*, és mi az *OTTHON*, mit jelent a címadó kettős?

Az *ITT*: Pannónia, a Dunántúl (vagy ahogy mi hívjuk félig viccesen, félig komolyan – hiszen kultúránk alapjainak centruma és eredete a Duna jobb és nem bal partja felé esik – a Dunáninnen) nyugati karéja, benne szűkebb, bár irodalmi és kulturális

¹ A kötet zalaegerszegi bemutatóján elhangzott beszéd szerkesztett változata.

értelemben csodálatosan tág pátriánkkal: Zalával. Míg az OTTHON: minden íróasztal, aminél magyar nyelven, vagy magyar nyelven is alkotnak, bárhol szerte a világban, bár persze elsősorban a mai Magyarország és az ennek határain túlra tűnt magyar területek.

Az irodalomtörténet többnyire csak makro és mikro szintekben gondolkodik. Vagyis nemzeti irodalmakban, és egyéni alkotói életművekben. Esetleg még képes olykor-olykor csoportokra fókuszálni, egy-egy szellemi műhelyhez tartozó művészek társaságát vizsgálva, de a valódi mezzo szint (kevés kivételtől eltekintve) valahogy elkerüli az irodalom kutatóinak figyelmét. Ez a mezzo szint a regionális irodalom. Talán sokan avíttasnak gondolják ezt a fogalmat, idejétmúlnak, érdektelennek, nem produktívnak, ki tudja. Pedig – ha nem is a radikális 19. századi pozitivisták módján, akik annak a település talajának az összetételét is meghatározónak vélték egy alkotó életművére, ahol az megszületett és felnőtt – azért kár lenne elvitatni, hogy más alföldi szerzőnek lenni, és más kárpátaljának, vagy balatoninak, vagy fővárosinak. Mert más élethelyzeteket, más élménylehetőségeket, más, egyedi hagyományokat hordoz minden tájegység. Szemes Péter régiója, figyelmének elsődleges és legkedvesebb tárgya, a történelmi Zala vármegye Bakonytól a Muráig kanyarodó termékeny félholdja.

A nemzeti büszkeség egyik alapja a régiós büszkeség kell legyen, **a mi pátriánk** mondatocská szívet kissé megdobogtató hatása. Mert e nélkül a nemzeti büszkeség egyik lába hiányzik, és az egész szerkezet billeg. A régiós büszkeség egyik alkotója pedig a kulturális és művészi produktumaink más régiók hasonló produktumaival való összehasonlítása. Az is magyar, ez is magyar, de Gyulán is máshogy töltik a kolbászt, meg Zalaköveskúton is. Finom mind a kettő, de az egyik azért csak zalai...

A régiós szint vizsgálata az irodalomban, ahogy ezt Péter munkái gyönyörűen bizonyítják, felszínre hozhatják és fénybe emelhetik azokat a kevésbé ismert műveket és alkotókat, aki felmutatásával mindenki nyer, mert az egyetemes magyar irodalom megfelelő polcára helyeződhetnek. A mezzo szint kapcsa nélkül irodalmunk nem organikus egész, csak sok egyedi, szinte izoláltan a levegőben lógó szerző halmaza.

Péter az egyetemről hazakerülve felvállalta az irodalmi kánonteremtés és -gondozás, mondjuk ki: munkás, nagyon munkás, és cseppet sem könnyű, s mi tagadás, legtöbbször kevésbé látványos és nem is túl hálás feladatát. Tisztelni és becsülni való, hogy megtette azt, amihez mintha keveseknek füllene a foga.

Manapság, mikor már akadnak olyan irodalmi lapok, amikben nincs kritika rovat, ami hagyján, de ténylegesen nem is közölnek kritikákat, aktuálissá válik a kérdés, van-e létjogosultsága egyáltalán egy kritikakötetnek? Gyorsan meg is válaszolom a kérdést. Hát hogy a fenébe ne lenne! A kritika ugyanis nem az üres helyek kitöltésére szolgál unatkozó vidéki entellektüelek és félművelt irodalomtanárok számára nyomtatott magazinokban, hanem az irodalomtörténet-írás számára nagyon értékes forrás, az irodalmi kánon formálásához pedig elengedhetetlen eszköz: metszőkés, amivel egyaránt lehet oltani, és nyesni is. Aki kritikát ír, a jövő irodalmárai számára dolgozik. A kultúrát nemcsak élvezni kell, hanem ahhoz, hogy élvezni lehessen, ápolni is kell. Nyomokat kell hagyni, amiken visszavezethetjük, visszaolvastathatjuk majd az utódainkat az őseinkig. Ez a kultúra. Nem a Barátok közt.

Péternél a kritika egyértelműen nem zsurnalizmus, hanem az irodalomtudományi munka része, eszköze.

Minőség iránti elkötelezettsége miatt csak arról ír, amiről úgy véli érdemes, sőt kötelező, emiatt is van az, hogy kritikáiban nem nagyon dorongol le senkit. Nem a rombolás, hanem az építés, nem a megalázás, hanem a felmutatás a célja. Nem negatívval fest, hanem a pozitívát kontúrozza, így formálja a kortárs irodalom hatalmas mozaikját.

Nem sorolom fel egyenként kikel foglalkozik Péter a kötetben, de pár nevet mégis muszáj megemlítenem, azokat, akikről hosszabban, kedvtelve ír, a könyv derékhadát, az elitjét: Utassy József, Ambrus Lajos, Zalán Tibor, Oláh János, Markó Béla, Mezey Katalin, vagy a valószínűleg nem véletlenül a kötet végére szerkesztett Szakolczay Lajos, aki talán egyfajta kritikusi példakép, vagy legalábbis egyike a példaképeknek. Róla ezt írja Péter: „A posztmodern ‘kecskebukáit’ díjazó

korunkban különleges megbecsülést érdemel minden olyan alkotó, aki a maradandó, örök értékek, a múltékony divat ellenében a hagyományok tisztelete és megbecsülése, a túltengő 'szabadosság-gal' szemben az egy nemzet, az édes haza, a megtartó anyanyelv védelmében tör lándzsát." Talán kijelenthető: ez Péternek is hitvallása.

A kötetben egyaránt szerepelnek verseskötetéről, prózakötetéről, drámakötetről, tanulmánykötetéről, és gyerekeknek szánt művekről szóló kritikák is. Azt, hogy tercier irodalom is van az *Itt és otthon*ban – hogy csak egy jellemző példát említsek: a Kabdebó Tamás Danubius Danubia regényéről írt Haklik Norbert tanulmánykötet recenzióját – azért is tartom lényegesnek, mert a kritikákon keresztül párbeszéd mindig a fontos műveknél bontakozik ki, ami ezáltal segíti az irodalmi táj kardinális elemeinek csomóponttá válását is.

A Péter által alkalmazott műfaj alapvetően leíró kritika. Mondhatnám, hogy ő a leíró kritika Héphaisztosza; vagy ha stimmelne a nem, pontosabb lenne talán Arakhnéjának nevezni.

Az *Itt és otthon* egyik nagy erénye, hogy heterogén, egyenletesen jó színvonalú írások vannak benne; és így egybe látva őket, felfedezhetővé válik Péter stílusa is. Igen, Péternek van stílusa, munkái már felismerhetőek lennének akkor is, ha nem szignózná őket.

Milyen hát akkor ez a stílus?

Aki tudja, mit akar, az fogalmazzon világosan – hallottuk annak idején egyetemista korunkban ezt a szentenciát gyakorta Bécsy Tamás szájából. Péter megfogadta a tanácsot, szövegei üdítően érthetőek, világos bennük a közlés, a klasszikus magyar esszé hagyományait követik. Sallang- és megjatszásmentesen ír.

Komótos tempóban szövi mondatait, de nem bőklászik el a témától. Elbeszélői hangja – igen, szándékosan használok ezt a kifejezést, hogy elbeszélői hang – nem tudálékos, nem szakzsargonba vesző, hanem egyértelmű, követhető és sosem túl száraz. Nem kérkedik műveltségével, sosem kioktató, de mégis mindig tudományos, a szó megbízhatóságot, hitelességet és ismeretterjesztést konnotáló értelmében.

Általában megfigyelhető, hogy keveset idéz, mindig csak indokoltan; nem zsúfolja tele kritikáit a primer műből vett hosszú részletekkel. Mert van mondanivalója. Inkább csak színesíti az idézetekkel, hogy mégis megmutassa az eredeti szövegek ízét, nyelvi kvalitásait.

Jellemzője még Péter írásainak az in medias res kezdés. Nem köntörfalaz sokat, nem indul mindig a kályhától, hanem egyből célra tör. Mert van mondanivalója.

Nála mindig van tartalmi ismertetés, összefoglalás is, amivel mintegy bevezeti a leendő olvasókat a műbe, nem tétélezi fel magas lóról beszélve, hogy azt már eleve mindenki ismeri; s ezzel az öntudatlan – vagy talán nagyon is tudatos? – gesztussal tulajdonképpen kedvet is csinál a művek elolvasásához.

Szemes Péter számára a kritika nem rosszindulatú fröcsögést, nem a hibák kipécézését, nem fölényeskedő destrukciót jelent, hanem kontextusba helyezést, kánonba illesztési kísérletet, az értékek felmutatását.

A kötet szövegeiben a kritikai észrevételek, azok a sorok, amikben Péter szövé tesz valamit, például: téves vagy hibás szerkesztői döntést; magyarázó, kiegészítő részek hiányát; apróbb hanyagságot; logikai zavart, mind jobbító szándékú figyelemfelhívások, segítő célzatú tanácsok, vagyis a gondozás intenciója motiválja őket, sose a kipellengérezés, kukacoskodás, ledorongolás szándéka.

Ami nagyon jó, hogy világos értékrend rajzolódik ki a kötetből. Péter sosem beszél mellé, nem ködösít, nem kenő el a dolgokat, ő számon kérhetően képviseli nézeteit, és trükközés mentesen teszi le a voksait művek mellett.

Egy ilyen kritikai szövegek gyűjteménye mindig iránytű is, egyfajta könyvajánló. Szóval hallgassunk a jó szóra, arra amit Péter üzen nekünk, és olvassuk a primer műveket, amikről kötetben megemlékezik.

Nekem egyébként most két könyvhöz is kedvet csinált, amiket a közeljövőben el is fogok olvasni, az egyik Ferdinandy György *Csak egy nap a világ* című könyve, a másik pedig a Dobai Péter-Máté Mária házaspár *Latin lélegzete*.

Péter egy mesélő. Nem a **hantás** értelmében a szónak, hanem az eredeti jelentésében, vagyis értékek felmutatója és átörökítője. Irodalomról, művekről, teljesítményekről, szerzői világokról, a magyar nyelv élővilágáról beszél. Mert a nyelv olyan mint a természet.

Néha, én személy szerint, érzek valami melankolikus vonást kicsillanni a szövegekből. Valami nem szándékos, visszafogott, nemes pátoszt – aminek a jelentőségét manapság hajlamosak vagyunk lebecsülni, sőt sokan egyenesen degradálják, pedig a pátosz érték – illetve nosztalgiát is.

Személyes mitológiámban Péter barátom mint joviális röntgenorvos, átvilágítja kritikáival a primer műveket, hogy látszódjanak a főbb vázelemek, tartógerendák és csipkepillérek, a leggyakoribb, legjellegzetesebb motívumok, metaforák, szimbólumok, és persze főként azok a titkos ezüstoffonalak, amik láthatatlanul összekötik az összes testet, minden korpuszt. Meg persze azért is, hogy esetleg látszódjanak azok az apróbb maszatok is, amikre aztán nem hidegen, nem ijesztogetően mutat rá, hanem csak úgy mellékesen, nagy bajt, végzetes hibát sosem diagnosztizálva.

Vagy mondhatni az *Itt és otthon*, Borges-szel szólva, Jelentés az Akadémiának. Munkajelentés. A *rendületlen kánonteremtés* elengedhetetlen, újabb lépése, amivel Péter voltaképpen, ahogy a kritikákkal születésük idején egyszer már megtette, most újra, nyomatékosítva, elhelyezi a primer műveket az irodalmi térben.

S így lesz a kötet még az irodalmi táj, az irodalmi Magyarország egyik térképe is. Nem méretarányos, hanem olyan, hogy ami értéke szerint több, az a térképen is nagyobb. Másrészt felfogható tündérkertként is, vagyis mint génbank, a fajtamegőrzés rezervátuma, a továbbgondozásra, továbbvitelre érdemes értékek gyűjteménye.

Egy kötet, egy gyűjtemény, de tulajdonképpen bármely könyv, mindig egy korszak vége is, leltárkészítés, számadás. A folytatás pedig sosem lehet garantált. Nem vehetjük biztosra, az hübrisz lenne, hisz mindnyájan a sors és a potentátok kezében vagyunk. De ezzel nem kell foglalkoznunk. A kutya ugat, a karaván halad. A jól végzett munka mindig magáért beszél, nem kell megmagyarázni. Ünnepelni kell hát, és nemcsak azért, mert minden kis eredménynek örülni kell, hanem mert ez a kötet egy nagy lépés tanúságtétele, s meggyőződésem, hogy pár évtized múlva, visszatekintve, a zalai irodalomtörténet egy jelentős fejezeteként emlegetjük majd az Itt és otthont, és a Péter által elvégzett munkát.

Aztán az ünneplés után persze nincs más hátra, mint előre. Burjánzik az irodalmi dzsungel, nem pihenhet a machete.

Gábrriel József: Száraz villám – 2012

